

ANAR İSGƏNDƏROV*tarix elmləri doktoru, professor***E-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com****CÜMHURİYYƏTİN ƏN BÖYÜK YADİGARİ:
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ****Faktlar və mülahizələr****Bakı Dövlət Universiteti****Azərbaycan xalqının milli sərəvətidir.****Heydər Əliyev.**

Tarixdə xalqlar öz sayına görə yox, elm, təhsil, mədəni səviyyəsinə görə tanınır və yad olunur. Belə ki, qədim dövlətlər olan - Misir, Yunanistan, Hindistan, Çin və Mesopotamiya apardıqları saysız-hesabsız müharibələrə görə yox, dünyaya verdikləri elmi kəşflərə görə tarixə düşmüşdür. Xalqı kütlə düşüncəsindən ayıran, cəmiyyətin fəal üzvünə çevirən, onu mübariz edən elm və təhsildir.

VII əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda İslam dini yayılmağa başladı və bu Azərbaycanda yaşayan xalqların vahid etnos halında formalaşmasına təkan verdi. İslam dini təbliğ edirdi ki, elm Çində olsa belə, onun ardınca getmək lazımdır.

IX əsrin II yarısından başlayaraq Azərbaycan hökmdarları maarif və elmin inkişafına xüsusi qayğı göstərir, qabaqcıl elm adamlarını saraya toplayır, möhtəşəm məscidlər ucaldır, mədrəsələr açırdılar. Azərbaycanın bütün şərqdə məşhur olan Gəncə, Bərdə, Marağa, Şamaxı, Dərbənd, Təbriz, Ərdəbil və başqa şəhərlərində mükəmməl təhsil verən çoxlu məktəb və mədrəsələr fəaliyyət göstərirdi. Məscidlərdə "Qurani-Kərim"lə yanaşı müxtəlif elm sahələrinə dair ilkin məlumatlar verilir, mədrəsələrdə dini biliklər, şəriətlə yanaşı, məntiq, şərq dilləri və təbiət elmlərinin öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirilirdi.

Avropada ilk universitetlər XI əsrdən təsis olunmağa başladı. Amma bu yol nə qədər şərəfli olsa da, onun uğurla başa çatdırılması çətin və üzücü olurdu. Belə ki, orta əsrlər Avropasında kilsə hər şeyi öz təsiri altına almışdı. Din xadimlərinə belə gəlirdi ki, din adamları savad sahibi və hər şey haqqında hökm vermək iqtidarında olduqları üçün dünyəvi təhsilə ehtiyac yoxdur. Ona görə ayrı-ayrı adamların dünyəvi təhsillə bağlı çağırışları uğursuzluğa düşür olurdu. Amma zaman öz sözünü deyirdi, dini hakimiyyət yavaş-yavaş zəifləyir, dünyəvi elmlər üçün yollar açılırdı. Buna ən bariz nümunə 1088-ci ildə İtaliyada Boloniya Universitetinin təsis edilməsi oldu. 1096-cı ildə Oksford, 1209-cu ildə Kembric, 1303-cü ildə Roma, 1348-ci ildə Praqa, 1365-ci ildə Vyana, 1453-cü ildə Barselona və İstanbul universitetləri fəaliyyətə başladı.

Vaxtilə N.Tusinın Marağa şəhərində açdığı rəsədxana, Rəşidəddinin Təbriz-

də təsis etdiyi "Dar-üş şəfa" (müalicə kompleksi), "Nizamiyyə" mədrəsəsi, Şah İsmayıl Xətəinin dövründə Təbrizdə açdığı kitabxana xalqımızın ən böyük uğurları sırasında yer almışdır. Təbriz kitabxanasının yaradılmasının nəticəsi idi ki, bu saraya "Şərqi Rafaeli" adı ilə məşhurlaşmış, Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sinin əlyazmasına çəkilmiş miniatürləri ilə hazırda İstanbulun Topqarı və Londonun Britaniya muzeylərini bəzəyən Kəmaləddin Behzad kimi rəssamlar toplaşdı.

Nadir şahın ölümündən sonra Azərbaycanda yaranan müstəqil xanlıqların daim təhdid altında olması, həm xaricdən, həm də daxildəki təhlükələr elmin və təhsilin inkişafı üçün maneələr törədirdi. Xanlıqların əsas məqsədləri öz ərazilərini qorumaqdan ibarət olduğundan, çox təəssüflər olsun ki, Azərbaycan deyilən məmləkətdə rahat yaşamaq, müstəqil söz sahibi olmaq, öz dini dəyərlərinə etiqad etmək və ən nəhayət, bu torpağın sahibi kimi hökm vermək uzun çəkmədi. XIX əsrin əvvəllərindən Azərbaycan torpaqlarının Rusiya imperiyası tərəfindən işğalına başlandı. Xanlıqların müstəqilliyinə son qoyan 1813-cü il Gülüstən və 1828-ci il Türkmənçay müqavilələrindən sonra Şimali və Cənubi Azərbaycan ifadələri meydana gəldi. Türkmənçay müqaviləsinin XV bəndi xalqımızın gələcək həyatı üçün faciələrin bünövrəsini qoydu: İran ərazisində yaşayan ermənilər istənilən vaxt Azərbaycan ərazisinə köçə bilər, Azərbaycanın istənilən torpağında yurd sala bilərdi və s. Çar Rusiyası gəlmə erməniləri hər vasitəylə və açıq şəkildə himayə edirdi. Bu azmış kimi çar I Nikolay Azərbaycanın tarixi torpaqları olan Naxçıvan və İrəvan xanlıqlarının ərazisində erməni vilayətinin yaradılması haqqında fərman verdi.

Beləliklə, zorla işğal edilən Azərbaycan torpaqlarında özgə dil, özgə din, özgə hakimiyyət fəaliyyətə başladı. Bu işğal dünyada mövcud olan portəgiz, ispan və ingilis işğalına bənzəmirdi. Bu işğalın mahiyyətində təkə əsarət zənciri yox, həm də erməniyə dayaq durmaqla yerli müsəlman əhalisinin torpaqlarının əlindən alınıb yadlara verilməsi və min illər boyu bu ərazidə məskunlaşan insanlara qarşı soyqırım siyasəti var idi.

Çar Rusiyası Azərbaycan xalqını öz mənəvi dəyərlərindən məhrum etmək üçün Şimali Azərbaycanı müsəlman qonşularından təcrid etməyə nail oldu. Albaniyanın keçmişi ilə bağlı tarixi abidələri məhv etdi və ya erməni idarəçiliyinə verdi. Hətta 1836-cı ildə Alban kilsəsini ləğv edərək, onun bütün səlahiyyətlərini erməni kilsəsinə verdi.

XIX əsrin 40-cı illərində çar Rusiyası tərəfindən həyata keçirilən inzibati islahatlar azərbaycanlıları çox şeydən məhrum etdi. Inzibati islahat adı altında mülkədar-bəylərin irsi torpaqları əllərindən alındı. Yerli xalq milli-mənəvi dəyərlərindən uzaqlaşdırıldı. Din adamlarının ən barışmaz zümrə olduğunu hiss edən çarizm Tiflisdə Zaqafqaziya Müsəlmanları Ruhani İdarəsini təsis etdi. Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, bu idarə çarizm tərəfindən təşkil olunsada, bütün fəaliyyəti dövründə öz xalqının maraqlarına zidd heç bir hərəkətə yol vermədi. Əksinə, milli-mənəvi dəyərlərimizi qorumaq üçün ziyalılarımızla əl-ələ verdilər. Hətta bu idarənin bəzi din xadimləri çar üsul-idarəsinə müqavimət göstərə bilməyəndə istefa verməkdən belə çəkinmədilər.

XIX əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycan xalqının tarixində yeni bir istiqamət formalaşmağa başladı. Çarizmin işğalına qədər bütün fəaliyyətini müsəlman ölkələri ilə quran

Azərbaycan xalqı özündən asılı olmayaraq, üzünü Rusiyaya çevirməyə məcbur edildi. Azərbaycanın yeni ziyalı nəsli yetişməyə başladı. Azərbaycan tarixşünaslığının banisi, maarifçi-demokratik istiqamətin ilk nümayəndəsi A.Bakıxanov çarizmə qarşı mübarizənin daha sivil yolu seçdi. 1837-ci il Quba üsyanının təşkilatçılarından sayılan A.Bakıxanov bu hərəkatın uğur qazana bilməməsinə ancaq təəssüflənə bildi. Üsyan iştirakçılarının hamısı ağır cəzalandırıldı. Xan ailəsindən çıxan, işğal ağrılarına yaşayan və uğursuzluğun şahidi olan A.Bakıxanov azərbaycanlı əhalinin savadlanması üçün təhsil ocaqlarının – məktəblərin açılmasını vacib sayırdı. Hətta bu barədə ən yuxarı instansiyalara məktublarla müraciət etdi. A.Bakıxanov maarifçi-demokratik istiqamətin ilk qaranquşu idi.

A.Bakıxanov Quba kimi bir əyalət şəhərində elə bir kitabxana yaratmışdı ki, həmin mənbələr əsasında Şərqlə və Qərblə tarixinə, fəlsəfə və coğrafiyaya, məntiq və əxlaqa dair qiymətli elmi əsərlər qələmə almışdır. A.Bakıxanovun son dərəcə zəngin və qiymətli kitabxanası olduğunu bilən Qafqaz canişini Vorontsov-Daşkov onun ölüm xəbərini aldıqdan bir neçə gün sonra gənc şərqsünas N.Xanikovu həmin kitabların siyahısını tutmaq və onların satınalma şərtlərini öyrənmək üçün təcili Qubaya göndərirdi. Sonralar həmin kitabxananın mühüm bir hissəsi Peterburq Universitetinə bağışlandı.

A.Bakıxanovun maarifçi missiyası M.Kazımbəy, M.F.Axundzadə, M.Ş.Vazeh, M.C.Topçubaşov və başqaları tərəfindən uğurla davam etdirildi. Yeri gəlmişkən bir məqamı da qeyd etməyi özümə borc bilirəm. Mirzə Fətəlinin Azərbaycan ədəbi, ictimai-siyasi mühitində xidmətləri danılmazdır. Sovet dönməsində başqaları kimi Mirzə Fətəli də daha çox ateist yazar kimi təbliğ olunurdu. Bəlkə də bu təbliğatın nəticəsi idi ki, 90-cı illərin əvvəllərində yenidən müstəqilliyimizə qovuşan ərəfədə milli-mənəvi dəyərlərimizə sahib çıxarkən Mirzə Fətəliyə münasibət bir qədər dəyişdi. Mirzə Fətəli sevilməlidir, ən azı ona görə ki, 1813-cü ildə Azərbaycan Rusiya tərəfindən işğal olunduqdan sonra xalqımızın tarixi ilə bağlı yazılan və Tiflisə göndərilən bütün sənədlər onun tərəfindən rus dilinə tərcümə olunmaq şərti ilə arxivdə saxlanılırdı. Mirzə Fətəli ömrünün son aylarına kimi bu sənədlərin tərcüməsi ilə məşğul olmuş və bizim üçün saysız-hesabsız və qiyməti heç nə ilə ölçülməyən irs qoymuşdur.

Mirzə Fətəli ilə davam olunan yola inqilabçı-demokratların ilk qaranquşlarından olan H.Zərdabi qoşuldu. Həsən bəy bütün ömrünü millətin təhsilinə həsr etdi. Hətta öz evində məktəb açdı, şagirdlərin kitablarını da, müəllimlərin məvacibini də öz cibindən ödəməli oldu. Xalqına xidmət baxımından Həsən bəy zirvədir.

Həsən bəyin həyat yoldaşı Hənifə xanım bu barədə sonralar öz xatirələrində yazırdı: "Moskva Dövlət Universitetinin rektoru, görkəmli rus tarixçisi A.Solovyov Şərqlə, xüsusən də islamla çox maraqlanırdı. Onun ailəsində Həsən bəyin Qafqaz, bu diyarın adət-ənənələri, əxlaqı barəsindəki söhbətlərinə böyük maraqla qulaq asırdılar. A.Solovyov tez-tez Həsən bəyin islamla bağlı məsələlərə dair izahatlarını dinləyir, eşitdiklərinin çoxunu qeyd edirdi. Daim Solovyovların evində olan Həsən bəy onun qızını həqiqi məhəbbətlə sevirdi. Bu məsələdə qızın da münasibəti eyni dərəcədə həqiqi və ciddi idi. Lakin Həsən bəy yaxşı bilirdi ki, əgər o, ali təhsil almış ilk müsəlman, xristian qızı ilə evlənsə, xalq həm özündən, həm də

xanımından birdəfəlik üz döndərər. Ona görə də Həsən bəy ürəkdən sevdiyi qızla nikaha girməkdən imtina etdi və təhsilini başa vuran kimi doğma xalqına xidmət üçün vətənə qayıtdı".

Sovet rejimi dindar Həsən bəyi gözdən salmaq, onun böyüklüyünü kiçiltmək üçün onu bizə "Əkinçi"nin naşiri kimi təqdim etdi. Amma bu gün kimi aydındır ki, 56 sayı işıq üzü görən "Əkinçi" Həsənbəyin fəaliyyətinin yalnız iki ilini təşkil edir.

"Əkinçi" sözünün altında böyük rəmzi məna, geniş və əhatəli fəaliyyət proqramı gizləndirdi. Azərbaycan kəndlisini daha yaxşı, çağdaş üsullar əsasında daha səmərəli işləməyə öyrətmək yox, həm də onun ürəyinə, şüuruna maarif toxumu səpmək lazım idi.

Uzun illər boyu bir-birinə böyük hörmətlə yanaşan yaşlı Mirzə Fətəli ilə gənc Həsən bəy arasında təhsillə bağlı bir fikir ayrılığı var idi. Mirzə Fətəli rus-tatar məktəbi, Həsən bəy isə türk-tatar məktəbinin tərəfdarı idi. Son nəticədə isə hər iki maarifçi xalqın savadlanması üçün əlindən gələni etdi.

Avropada təhsil missiyasını milli burjuaziya öz üzərinə götürmüşdü. Orta əsrlərdə sevlər yaradan, sonradan sevləri manufakturalara çevirən bu bacarıqlı insanlar bir neçə əsr sonra zavod və fabrik sahibi oldular. Elm və təhsilin cəmiyyətin həyatında oynadığı rolu dərk edən bu varlı şəhər burjuaziyası təhsilə böyük önəm verərək, bu sahədə ciddi addımlar atdı, hakimiyyətə gəlmək üçün burjuva inqilablarını həyata keçirdi. Beləliklə, Avropada elm və təhsilin başında milli burjuaziya dayanmalı oldu. Bunu Azərbaycanın milli burjuaziyası haqqında demək çətindir. Çünki bu bərəkətli torpağın sahibi yerli xalq yox, rus çarizmi idi.

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq hümmətçilik düşüncələrindən millətçiliyə qədəm qoyan milli ziyalılarımız ağır bir yükün altına girdilər. Bu işdə milli burjuaziya milli ziyalılara yaxından dəstək oldu. Milli burjuaziya var-dövləti ilə, milli ziyalılarımız isə milli düşüncələri ilə azərbaycançılıq məfkurəsinin yaradılmasına başladılar. XX əsrin əvvəllərində xalqı qəflət və cəhalətdən qurtarmağı əsas vəzifə kimi qarşılarına qoyan demokratik düşüncəli ziyalılarımız milli burjuaziyanın yaxından iştirakı ilə milli ruhu təbliğ edən qəzet, jurnal, müxtəlif xeyriyyə və mədəni-maarif cəmiyyətlərinin səmərəli fəaliyyəti nəticəsində buna nail ola bilərdi. Bu tədbirlərin mərkəzində xalqı savadlandırmaq, maarifləndirmək, milli dildə məktəblər açmaq dururdu.

Gəncənin vətənpərvər ziyalılarında olan Ələkbər bəy Rəfibəyli yazırdı: "Nə qədər ki, milli məktəb yoxdur, milli tərbiyə də olmayacaqdır". Gəncədə milli məktəbin açılmasına təkid edən Ələkbər bəy Rəfibəyliyə çar üsul-idarəsinin rəsmiləri belə cavab verdilər: "Qoy, sizin uşaqlar rus məktəblərində Quranı rus dilində oxusunlar, sonra da sizə axudluq, mollalıq və yaxud da əfəndilik etsinlər". 100 il ərzində Azərbaycan xalqı təhsillə bağlı çar idarələrindən buna oxşar cavablar alırdılar.

Bir əsrdən çox Cənubi Qafqazı işğal altında saxlayan çarizm süqut edənə qədər burada ali məktəb açmadı. Bu çarizmin müstəmləkəçilik, qeyri-rus xalqlarına zülm etmək və onları mənəvi əsarətdə saxlamaq siyasətinin bilavasitə təzahürü idi.

Hələ XIX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Qafqazın siyasi mərkəzi Tiflisdən Sankt Peterburqa universitet açılması ilə bağlı xahişnamələr göndərilirdi. Kiyev və Varşavada ilk

politexnikumlar açıldıqdan sonra bu istiqamətdə məktubların sayı artdı. Əslində çarizm bu məsələyə etiraz etmədiyi kimi, razılığını da dilə gətirmirdi. Beləliklə, bu məsələ illərlə uzandı. XX əsrin əvvəllərində Rusiyanın Dövlət Dumasında azərbaycanlı, gürcü və erməni deputatlarının birgə qərar verdiyi məsələlərdən biri də Qafqazda Universitetin təşkili ilə bağlı idi. Çox təəssüflər olsun ki, Rusiya Dövlət Duması Qafqazdan olan deputatların bu tələbini qulaqardına vurdu. Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, Qafqazda Universitetin təşkilinə icazə verilməsinə nail olmaq üçün milli demokratik ziyalılarımızla yanaşı, Azərbaycanın milli burjuaziyası da böyük fəallıq göstərirdi. Hətta bu ali məktəb Tiflisdə açılsaydı belə, milli burjuaziyamız ona hərtərəfli maddi yardım göstərməyə hazır olduğunu bəyan etmişdi.

1914-cü ildə I dünya müharibəsi başladı. Çar Rusiyası Fransa və İngiltərə ilə müttəfiq olaraq Almaniya bloku ilə vuruşurdu. Osmanlı Türkiyəsi də Almaniya tərəfdən bu müharibəyə qoşuldu. Uzun sürən müharibə Rusiyanı çökdürdü və 1917-ci ilin fevralında Rusiyada 300 ildən artıq hakimiyyətdə olan Romanovlar sülaləsi devrildi. Rusiya əsarətindən qurtulmaq üçün xalqlar yollar arayırdı. Bu mücadilədə ilk qurtulan, müstəqilliyə qovuşan polyaklar və finlər oldu. Azərbaycanın milli düşüncəli ziyalıları Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağaoğlu, Məmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Fətəli xan Xoyski, Nəsim bəy Yusifbəyli və başqaları Azərbaycanın gələcək siyasi xəritəsini cızdılar. Bu yolda kifayət qədər çətinliklər vardı. Gah tatar, gah dağıstanlı, gah müsəlman, gah türk, gah da müxtəlif adlar altında milli-dini zülmə məruz qalan Azərbaycan xalqı istiqalata qovuşmaq üçün fürsəti əldən vermək istəmirdi. Bədnam qonşumuz da dinc dayanmırdı, Azərbaycan torpaqları hesabına qondarma "böyük erməni dövləti" yaratmaq xülyasını reallaşdırmağa çalışırdı. Bu işdə ona həm qərb, həm də Rusiya kömək edirdi. Azərbaycan xalqını öz tarixi torpaqlarından didərgin salmaq üçün S.Şaumyanın başçılığı ilə Bakı Soveti qurumu yaradıldı. Azərbaycan xalqı ilə heç bir əlaqəsi olmayan bu qurum daşnak qüvvələri ilə birləşərək 1918-ci ilin martında təkcə Bakı şəhərində 11 mindən artıq insanın həyatına son qoydu. Şamaxı qəzasında 18 min, Quba qəzasında 16 min, Qərbi Azərbaycanda 10 minlərlə, Zəngəzurda 10 min, Cənubi Azərbaycanda 80 min günahsız insan soyqırımına məruz qaldı. 10 minlərlə insan qaçqın və köçkün vəziyyətinə salındı. Bu qırğınlar işıqlı səhərə gedən yolun zülmət gecəsi idi. Azərbaycanın demokratik ziyalıları yüz il əsarətdə olduğu Rusiyadan əlini üzərək üzünü Osmanlıya tutdular.

Beləliklə, 1918-ci ilin mayın 28-də Tiflisdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan olundu. Milli Hökumət iyunun 17-də Gəncəyə, sentyabrın 15-də isə Qafqaz İslam Ordusunun köməyi ilə Bakı şəhərinə köçdü. Milli hökumət ilk gündən xalqın maariflənməsini ön plana çəkdi. Hökumətin xalq maarifinin inkişafına çox mühüm təkan verən ilk tədbirlərindən biri Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi ilə bağlı verdiyi qərar oldu. Təhsil sahəsində həyata keçirilən mühüm tədbirlərdən biri də məktəblərin milliləşdirilməsi oldu. Hökumətin qərarında göstərilirdi ki, bütün ibtidai tədris müəssisələrində təhsil şagirdlərin öz ana dilində aparılmalı və dövlət dili olan Azərbaycan dilinin tədrisi icbari surətdə həyata keçirilməlidir. Hökumətin xüsusi qərarı ilə Xalq Maarif Nazirliyində ali və orta ixtisas təhsili, xalq təhsili və peşə təhsili işləri üzrə şöbələr yaradıldı. Ölkənin hər yerində müxtəlif pillələrdən olan

məktəblər, gimnaziyalar, qız məktəbləri, uşaq bağçaları, qısa müddətli müəllim kursları və kitabxanalar açılırdı.

Hələ 1917-ci ildə Romanovlar sülaləsinin devrilməsindən sonra Müvəqqəti hökumət keçmiş imperiyanı, o cümlədən Cənubi Qafqazı əlində saxlamaq üçün Tiflis Şəhər Dumasına göndərdiyi şifrəli teleqramda Tiflisdə Rus Universitetinin təşkili üçün təcili surətdə layihə və smeta tərtib olunmasını təklif etmişdi. Bu məqsədlə Tiflis ali qadın kurslarının professorlarından ibarət Komissiya yaradıldı. I dünya müharibəsi ilə bağlı Qafqaz ordusunun baş cərrahı təyin olunmuş V.Razumovskiye ali qadın kurslarının tibb fakültəsi üçün layihə hazırlamaq tapşırıldı. İşin öhdəsindən uğurla gələn V.Razumovski Universitet Komissiyasının sədri təyin edildi. Beləliklə, V.Razumovskinin başçılıq etdiyi Komissiya Universitetin layihə və smetasını hazırlayıb, Zaqafqaziya Komissarlığının müzakirəsinə verilməsi üçün Xalq Maarif Naziri Fətəli xan Xoyski ilə görüşdü. Universitetin layihə və smetası hazırlanan dövrdə Cənubi Qafqazın siyasi həyatında mühüm dəyişikliklər baş verdi. 1917-ci ilin oktyabrında Rusiyada bolşeviklər çevriliş yolu ilə hakimiyyətə gəldilər. Müvəqqəti hökumət devrildi. Müvəqqəti hökumətin devrilməsinə etiraz olaraq Zaqafqaziya Komissarlığı Rusiyadan ayrıldığını elan etdi. Belə bir vaxtda Maarif Naziri F.X.Xoyski Universitetin Bakıda açılmasını Komissiya sədrinə təklif etdi. Siyasi hadisələr bir-birini əvəz etməyə başladı. Zaqafqaziya Komissarlığı istefa verdi, onu Zaqafqaziya Seymi əvəz etdi.

1918-ci il mayın 26-da gürcü deputatları Zaqafqaziya Seymindən çıxaraq Gürcüstanın müstəqilliyini elan etdilər. 1918-ci ilin iyulunda Tiflisdə V.Razumovskinin rektor seçildiyi və tədrisin rus dilində aparılması nəzərdə tutulan Zaqafqaziya Universiteti açıldı. Əslində bu ali məktəb üç xalqın maraqlarını təmin edə bilən təhsil qurumu kimi nəzərdə tutulmuşdu. Eyni zamanda, ali məktəbin maliyyə xərclərini də bu üç respublika ödəməli idi. Tarixi Azərbaycan torpaqlarında erməni dövlətini təşkil edən Ararat Respublikası Azərbaycana qarşı ərazi iddialarından əl çəkmir, eyni zamanda, Ermənistanla Gürcüstan arasında Borçalı torpaqları üstündə müharibə yaşanırdı. Ermənistan Qafqaz Universitetinə maliyyə yardımını göstərməkdən imtina etdi. 1918-ci ilin fevralında yaradılan Tiflis Universiteti həmin ilin sentyabrında Tiflis Dövlət Universitetinə çevrildi. (Tiflis Universitetinin ilk rektoru, gürcü tarixçisi İvane Cavaxişvili olmuşdur. Bu Universitet hazırda onun adını daşıyır). Beləliklə, gürcü dilində tədrisə başlayan Tiflis Universiteti ilə rəqabət aparmaqda çətinlik çəkən rusdilli Zaqafqaziya Universiteti ya fəaliyyətini dayandırmalı, ya da başqa şəhərə köçməli idi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Zaqafqaziya Universitetinin Bakıya köçürülməsi məsələsini müzakirə etmək üçün Xalq Maarif Nazirinin müavini Həmid bəy Şahaxtinskini Tiflisə danışıqlara göndərdi. Milli Hökumət Zaqafqaziya Universitetinin bütün çatışmazlıqlarına baxmayaraq, onun Bakıya köçürülməsində israrlı idi. Doğrudur, təhsilin rus dilində olması çoxlarının ürəyincə deyildi, amma bu ali məktəbi tezliklə Azərbaycan dilində tədris aparmağa məcbur etmək də mümkün deyildi. Çünki çar Rusiyası həyatın bütün sahələrində azərbaycandilli mütəxəssislərin sayını heçə endirmişdi. Milli orduda vəziyyət daha ağır idi.

Zaqafqaziya Universiteti ilə bağlı mübahisəli vəziyyət Universitetin öz daxilində də davam edirdi. Bakıya köçməyin tərəfdarları ilə əleyhdarları arasında vəziyyətə aydınlıq gətirmək üçün Bakıya nümayəndə heyətinin göndərilməsi qərara alındı. Üç nəfərdən ibarət nümayəndə heyəti, rektor V. Razumovski və tələbələri təmsil edən bir nəfər Bakıda oldu. Nümayəndə heyətini mehribanlıqla qəbul edən Azərbaycan hökumət rəsmiləri Bakıda Universitetin açılması üçün bütün şərtləri yerinə yetirməyə hazır olduqlarını bəyan etdi. Milli Hökumətin rəsmi şəxsləri Tiflisdən gələn nümayəndə heyətinə onu da bildirdilər ki, Zaqafqaziya Universiteti Bakıya köçməyə də, Bakıda Universitet açılacaqdır. 1919-cu il mayın 1-ə kimi nümayəndə heyətinə vaxt verildi, Tiflisdən cavab gəlmədi. Mayın əvvəllərində Azərbaycan Xalq Maarifi Nazirinin müavini H.Şahtaxtinski Razumovskiye teleqrama göndərərək onu Bakıya dəvət etdi. Nazir müavini hökumətin adından V.Razumovskiye Bakıda Universitetin təşkilinə yardım göstərmək üçün komissiya yaradılmasını təklif etdi. V.Razumovski bu təklifi məmnuniyyətlə qəbul edərək Bakıya gəldi və bu istiqamətdə fəaliyyətə başladı.

1919-cu il mayın 19-da V.Razumovskinin başçılıq etdiyi Universitet Komissiyası Milli Hökumət tərəfindən təsdiq olundu. Mayın 21-də Universitet Komissiyasının ilk iclası keçirildi və qısa müddət ərzində Universitetin yaradılması ilə bağlı layihə Xalq Maarif Nazirliyinə təqdim olundu. İyulun 7-də Milli Hökumət Universitetlə bağlı layihəni geniş müzakirə edərək qəbul etdi.

Universitetin təsis olunması ilə bağlı layihə Parlament müzakirəsinə çıxarıldı.

1919-cu ilin avqustun 18-də Azərbaycan Parlamentinin 66-cı iclasında Universitetin təsis edilməsi haqqında qanun layihəsinin ilkin müzakirəsinə başlandı. İclasın sədri Həsənbəy Ağayev ilk sözü Mustafa Mahmudova verdi. Mustafa Mahmudov təklif etdi ki, Universitetin açılması ilə bağlı məsələ onların fraksiyalarında müzakirə olunmadığı üçün gələn iclasa qədər təxirə salınsın. Məsələnin müzakirəsi səsvermə yolu ilə növbəti iclasa keçirildi.

Avqustun 21-də parlamentin 67-ci iclası bütövlükdə Universitetin təşkili haqqında məsələyə həsr olundu. İlk əvvəl "Müsavat"ın üzvü Mehdi bəy Hacinski hökumətin Universitetin təşkili ilə bağlı gördüyü işlər haqqında ətraflı məlumat verdi. Məlum oldu ki, universitetin təşkili ilə bağlı parlamentə qədər və parlament müzakirələrində iki fikir mövcuddur. Birinci fikrin tərəfdarları heç bir səbəb göstərmədən Universitetin tezliklə açılmasının tərəfdarı idilər, ikinci fikrin müdafiəçiləri isə vaxtın azlığını nəzərə alaraq hələlik gözləməyi məsləhət bilirdilər. Mehdi bəy Hacinski parlamentə xitabən sual etdi: "Bakıda darülfünun olması mümkündürmü? Hökumət bəyan edir ki, mümkündür, çünki professor-müəllim heyəti Bakıya gəlməyinə etiraz etmir, tədris müəssisəsi kimi kommerçeski məktəbin binası hazır, tibb şöbəsi üçün alət-avadanlıq nümunələri var və s. Universitetin açılması üçün daha nə lazımdır?"

"Əhrrar" partiyasının sədri Qara bəy Qarabəyli Universitetin açılmasına etiraz etmirdi, amma iddia edirdi ki, bilmirik, universiteti kimlər açır, kimlər oxuyacaq, şərtlər necə olacaq?

Məmməd Əmin Rəsulzadənin parlamentdəki çıxışı uzun vaxt aparsa da, məzmunu etibarilə həтта opponentlərini də razı saldı. Çıxışın ana xəttini aşağıdakılar təşkil edirdi: "Bizə

nə üçün Universitet lazımdır? Biz nə üçün rus dilində təhsilə möhtacıq? Milli darülfünün arzusunda olanlar nə üçün dərd çəkməməlidir?" M.Rəsulzadə deyirdi: "Elmin vətəni yoxdur, rus dilində hər hansı bir elmin tədrisi rus işğalı üçün şərait yaratmır. Rus darülfünunlarında təhsil edənlərdən zərər görən olmayıb. Ən əsası, bu darülfünün get-gedə milliləşəcək". Əslində M.Rəsulzadənin bu çıxışı Universitet təşkil etməklə nəyə nail ola bilərik, təşkil etməsək nələri itirə bilərik sualına ən tutarlı cavab idi. Məmməd Əmin çıxışını bu sözlərlə bitirdi: "Heç bir millət tarixinin ilk addımında milli bir darülfünunə sahib olmamışdır. Əvvəlcə özgülərdən istifadə edərək, sonra get-gedə qüvvət kəsb etmişdir. Darülfünün hər dildə olsa da olsun, açıb oxumalıyıq. Çünki bu müəssisə ilə biz bir ürfan müəssisəsi qururuq və öz gənclərimizi onun vasitəsi ilə ziyalandırıb, istədiyimiz milli professorlarımıza tədricən sahib olacağıq".

"Əhrrar" partiyasının təmsilçisi iddia edirdi ki, büdcə get-gedə xalqımızın boynunu əyir, əgər darülfünün büdcəsini də bura əlavə etsək, insanların vəziyyəti daha da ağırlaşacaq. Nə qədər ki, milli tələbələrımız yoxdur, nə qədər ki, milli müəllimlərimiz yoxdur, darülfünün açılmasına da hələlik ehtiyac yoxdur.

Həmişə müxalif yönümlü çıxışları ilə diqqəti cəlb edən sosialistlərin nümayəndəsi Səmədağa Ağamalıoğlu nə üçün bizə Univeristet lazımdır sualını belə cavablandırdı: "Burada söyləyirlər ki, Universitet 18 milyon pul aparır. Ona görə onu hələlik açmaq olmaz. Mən isə deyirəm ki, Universiteti açmaqla biz gələcəkdə 18 milyon yox, bəlkə 18 milyard mənfəət götürdük. Bu Universitet bir palıd ağacına bənzəyir, basdırarsan, iyirmi ildən sonra nəhəng ağaca çevrilər. Bir halda ki, fürsət və məqam özü gəlib, professorlar var, özləri gəlib işləmək istəyirlər, onları əldən buraxmaq olmaz".

"Əhrrar" partiyasının digər nümayəndəsi Muxtar Əfəndizadə darülfünün açılmasına tərəfdar olduğunu bildirsə də, bu fikir də ona məxsus idi: "Hökumət dairələrində bu vaxta qədər hər iş rus dilində gedir. Qonşularımız erməni və gürcülər bizə gülürlər ki, bizim məmləkətdə ana dili işləndiyi halda, Azərbaycanda hələ rus dili işlənir. Çünki onlar istiqlallarını elan etdikləri gündən etibarən yazılarını, müamillələrini milliləşdirdilər. Fəqət hər nədənsə hala bu hərəkət bizdə yoxdur". Sosialist Əliheydər Qarayev Universitetin açılmasına tərəfdar olduğunu aşağıdakı şəkildə izah etdi: "Doğrudur, darülfünün öz ana dilimizdə milli olmalı idi. Bir mədəniyyət ki, fəqərəyi-kasibə üçün gəlir, siz barmağınız ilə onu tutmayın, qoyun, o işıq Azərbaycan fəqərəyi-kasibəsi üzərinə düşsün".

Gərgin keçən müzakirələrin sonunda Maarif Naziri Rəşid bəy Kaplanov və Mehdi bəy Hacinski Universitetin tezliklə açılması üçün hamını həmrəyiyə çağırdı. Maarif Naziri bütün tərəddüdlərə son qoymaq üçün üzünü parlament üzvlərinə tutaraq dedi: "Bizə ruhu yüksəldəcək bir elm ocağı lazımdır, o da, darülfünundan başqa bir şey deyildir. Madam ki, darülfünün açılması qabildir, madam ki, bunun əhəmiyyəti-siyasiyyə və milliyyəsinə təsdiq edirik, o zaman tərəddüdə lüzum yoxdur". İclasın sonunda layihənin maddə-maddə səsə qoyulması qərara alındı.

Avqustun 25-də parlamentin 68-ci iclasında Mehdi bəy Hacinski darülfünün təşkili haqqında qanun lahiyəsini maddə-maddə səsə qoymağı təklif etdi. "İttihad"ın sədri

Universitetə muxtariyyət hüququnun verilməsini yolverilməz saydı. Onun fikirincə yabancı professorlardan ibarət bir quruma muxtariyyət hüququ verilə bilməz. Məsələyə aydınlıq gətirmək istəyən Mehdi bəy Hacinski bildirdi ki, 72 maddədən ibarət darülfünün nizamnaməsində Universitetə muxtariyyət hüququ verilir və bu muxtariyyət nizamnamə daxilində olacaqdır. Bu maddəyə münasibət bildirən Məmməd Əmin dedi: "Onların muxtariyyəti siyasi bir muxtariyyət deyil, nizamnamə daxilində elmi muxtariyyətdir. Darülfünunu bu şəkildə qəbul edib, ona muxtariyyət verilməlidir. Əgər muxtariyyət verilməsi ilə bir təhlükə mövcud olsa, hökumət əlinizdədir, hər şeyi yapa bilərsiniz".

"İttihad" partiyası Universitet üçün ayrılan beş milyon büdcənin nəyə xərclənəcəyini tələb edəndə Maarif Naziri Rəşid bəy Kaplanov məsələni belə izah etdi: "Smeta haqqında sizlərə dürüst məlumat vermək istəsək də, bu mümkün deyil. Çünki bir halda qiymətlərin təfəvütü on manat ilə min manat arasında olur, onun smetasını düzəltmək gücdür. Amma dəqiq bilirəm ki, sizlərə smeta yaxın vaxtlarda təqdim olunacaq".

Parlament müzakirəsi zamanı ən çox mübahisə doğuran maddələrdən biri tibb fakültəsinin professor heyətinə veriləcək əmək haqqı ilə bağlı idi. Bu məsələ haqqında açıqlama verən Maarif Naziri dedi: "O mütəxəssislər ki, buraya gəlmək arzu edirlər, onların maaşları təhdid edilməməlidir. Əgər maaşları təhdid edilərsə, onlar bura gəlməzlər".

Avqustun 28-də parlamentin 69-cu iclasının ikinci məsələsi qanun lahiyəsinin ikinci müzakirəsi idi. Lakin vaxt çatışmazlığı üzündən məsələnin müzakirəsi növbəti iclasa keçirildi.

Sentyabrın 1-də parlamentin 70-ci iclasında qanun layihəsinin üçüncü qiraəti keçirildi. Bu məsələ ətrafında parlament üzvlərindən Əliheydər Qarayev, Rəhim Vəkilov, Mehdi bəy Hacinski və Qasım bəy Camalbəyov fikir mübadiləsi apardılar. Təkliflər səsə qoyulub, qəbul edildi.

Həmin iclasda Azərbaycan Parlamenti hökumətin təklifinə əsasən 100 nəfər azərbaycanlı gəncin dövlət hesabına təhsil alması üçün xarici ölkələrə göndərilməsi haqqında qanun qəbul etdi. Parlament xaricə göndərilən gəncləri seçmək üçün Məmməd Əmin Rəsulzadənin sədrliyi ilə Mehdi bəy Hacinski, Əhməd bəy Pepinov, Qara bəy Qarabəyov və Abdulla bəy Əfəndiyevdən ibarət xüsusi müsabiqə komissiyası yaratdı. Komissiya iki həftə ərzində müsabiqəni uğurla həyata keçirərək bu barədə hökumətə yazılı açıqlama verdi. Nəticədə Xalq Maarifi Nazirliyi tələbələrədən 49 nəfərə Almaniya, 27 nəfərə Fransa, 4 nəfərə İtaliya, 1 nəfərə İngiltərə, 6 nəfərə isə Türkiyənin müxtəlif ali məktəblərinə göndərilməsi haqqında rəsmi sənəd verdi. Rusiyada vətəndaş müharibəsi getdiyi üçün müsabiqədən keçən 13 nəfər gənci ora göndərmək mümkün olmadı. 1920-ci ilin apreliyində Şimaldan əsən soyuq bolşevik küləyi böyük ümidlərlə xaricə yola salınan bu gəncləri acı və məşəqqətli həyat yaşamağa məhkum etdi.

Sentyabrın 18-də parlamentin 74-cü iclasında Universitet professorlar şurasında tələbələrə yer verilməsi, rektorun iki və ya üç illiyə seçilməsi, seçilən rektorun Maarif Naziri tərəfindən təsdiq edilməsi maddələri qızğın mübahisəyə səbəb oldu. Məmməd Əmin bu haqda dedi: "Professorlar şurasına bir tələbə nümayəndəsini daxil etmək elmi nöqtəyi-nəzərinə fayda gətirməz. Rektorun maarif nəzarəti tərəfindən təsdiq edilməsi tərəfdarıyam. Fəqət başqa

məmləkətlərdə də darülfünun var, bu darülfünunlarda maarif nazirləri bu işi təcrübə etmişlərdi. Tazə iş başına keçmiş olan şəxsə işi əlinə almaq üçün uzun müddət lazım gəlir. Üç sənə də böyük bir vaxt deyildir. Onun üçün də mən böylə bilirəm ki, üç sənəni iki sənəyə endirmək əməli olaraq faydası olmaz".

Müzakirələrə parlament üzvlərindən Əhməd bəy Cövdət, Əliheydər Qarayev, Mehdi bəy Hacınski, Stanislav Vonsoviç, Şəfi bəy Rüstəmbəyov qoşuldu. İclasın sonunda nizamnamənin ikinci fəslə səsvermə yolu ilə qəbul olundu.

Sentyabrın 22-də parlamentin 76-cı iclasında qanun layihəsinin müzakirəsi davam etdirildi. İlk sözü alan Əhməd bəy Cövdət yenə də israr etdi ki, tələbələrin Universitet şurasında iştirak etməsi arzu olunandır. Əliheydər Qarayev bu məsələdə daha israrlı idi: "Biz Azərbaycan cəmətinin nəcətini o tələbələrdən gözləyirik. Əgər onları darülfünunda müstəbid fikirlər ilə dolaşdırsaq, onlardan heç bir nəf gözləmək olmaz". Maarif Naziri Rəşid bəy Kaplanov bu məsələyə bir daha aydınlıq gətirdi: "Azərbaycan kimi hüquqi-siyasiyyəyi təmin edən bir məmləkətdə tələbələrin hüquqi-siyasiyyələrindən bəhs etmək lazım deyil, siyasət ilə iştigal edən böyük məclisimiz Parlaman və siyasi firqələrdir. Mən Şurada tələbələrin iştirakını qətiyyənlə razı bilmirəm".

Sentyabrın 29-da parlamentin 79-cu iclasında qanun layihəsinin müzakirəsi davam etdirildi. Qızğın müzakirəyə səbəb olan əsas məsələ kimlərin Universitet tələbəsi ola bilmələri idi. Çıxış edənlərdən Mehdi bəy Hacınski, Əliheydər Qarayev, Əhməd bəy Cövdət, Qasım bəy Camalbəyov, Sultan Məcid Qənizadə, Arşak Malxazyan tələbələrin Universitetə qəbul edilməsinə müxtəlif müstəvidə yanaşırdılar. Mübahisənin əsas predmeti Universitetə qəbul zamanı imtahanların olub-olmaması məsələsi idi. Səmədağa Ağamalıoğlu bu məsələyə münasibəti belə idi: "Biz istəyirik, indi Azərbaycanda oxuyan çox olsun. Ona görə də darülfünun qapısı gərək hamının üzünə açıq olsun. Əgər gördü ki, oxuya bilməyir, oradakı elmləri qanmayır, o adam özü gedəcək". Mehdi bəy Hacınski isə bu məsələyə münasibətdə fərqli mövqedən çıxış etdi: "Mən şəxsi olaraq təklif edirəm ki, realnin altıncı və gimnaziyanın yeddinci klassını bitirmiş olanlar, biləxərə digər kursların imtahanlarını vermək və Azərbaycan təbəəsi olmaq şərtilə bu sənəyə, məxsus olaraq darülfünunə qəbul edilsinlər".

İclasın sədri Həsən bəy Ağayev Universitetin nizamnaməsinin üçüncü qıraətinə keçdi. Nizamnamə bütün təklif və əlavələrlə qəbul olundu.

İclasın sonunda Sultan Məcid Qənizadənin növbədənəkənar bəyanatı oldu: "Darülfünun layihəsini qurtardıq. Bu gün nizamnaməsi də oxunub təsdiq olundu. Bu gündən darülfünuna iqdam olunacaq. Tazə bina qoyduğumuz darülfünunun iki böyük məktəbdə - kommerçeski və gimnaziya olacaqdır. Güman edirəm Parlamanın üzvləri ərz edəcəyimi unutmamış olsunlar. Keçmiş mart ayında bir hadisə oldu. O hadisədən bir neçə gün qabaq Milli Şuranın ixtiyarında olan əsgərlər Lənkəranda idilər. Məşhur Hacı Zeynəlabdin Tağıyevin övladı Məhəmməd də orada idi. Orada bir faciə oldu. Məhəmməd fət oldu. Onun cənazəsi bura gətirilib dəfn edildikdə, neçə min adam müşaiyət edirdi. O vaxt Hacı cənabları adamların hüzurunda uca səslə dedi: "Həzarət! Mən hazırlaşmışdım ki, oğluma toy edim. Lakin qəza belə gətirdi ki, oğlum əlimdən getdi. Ona görə mən oğlumun yadigarı olaraq millətin xeyri üçün, gələcəkdə

cavanlar xoşbəxt olsunlar deyə, istəyirəm ki, burada bir darülfünun təsis olunsun. Onun təsisindən ötəri ös passajımı darülfünuna bəxş edirəm". İndi özümüz Cümhuriyyət olduq və özümüzün darülfünunu olduğu üçün Hacı'nın vəd etdiyi bu təmiratı bu darülfünun ixtiyarına alaq. İndi təklifim budur ki, Hacı ilə bu məsələni danışaq və həmin passaj darülfünun təsrüfünə verilsin".

1919-cu il avqustun 21-dən başlanan parlament müzakirələri sentyabrın 29-da başa çatdı. Parlament yetmiş iki maddədən ibarət Universitet nizamnaməsini qəbul etdi.

Beləliklə, 1919-cu il sentyabrın 1-də Bakı Universitetinin haqqında qanun, sentyabrın 29-da isə Bakı Universitetinin nizamnaməsi təsdiq olundu. Parlamentin qəbul etdiyi qanunla Universitetin tarix-filologiya (şərq şöbəsi daxil olmaqla), fizika-riyaziyyat, hüquq və tibb fakültələrindən ibarət təşkil olunması nəzərdə tutuldu.

1919-cu il sentyabrın 8-də universitetin Təşkilat Komissiyası V.Razımovskini rektor, N.Dubrovskini tarix-filologiya fakültəsinin, prof.İ.Şirokeqovoru tibb fakültəsinin dekani seçdi. Yeri gəlmişkən, 1909-cu ildə Saratovda, 1918-ci ildə Tiflisdə, 1919-cu ildə isə Bakıda Universitetin əsasını qoymaq şərəfi V.Razımovskiyə nəsib olmuşdur.

1919-cu il noyabrın 10-da Universitet Şurasının ilk iclası keçirildi. Iclasda professor-müəllim heyətinin tərkibi təsdiq olundu, noyabrın 15-i universitetdə ilk dərs günü elan olundu.

1919-1920-ci tədris ilində tarix-filologiya fakültəsinin I kursuna 509 həqiqi tələbə qəbul edildi. Onlardan 125 nəfər müsəlman, 178 nəfər yəhudi, 121 nəfər rus, 67 nəfər erməni, 5 nəfər gürcü, 13 nəfər polyak və alman idi.

Bakı Universitetinin fəaliyyətə başlaması münasibətilə V.Razımovski yazırdı: "Azərbaycan öz maarif ocağını yaratdı, türk xalqının tarixinə yeni parlaq səhifə yazıldı. Asiya ilə Avropanın qovşağında yeni məşəl yandı".

Dövlət Universitetinin təsis olunmasından 95 il keçir. Bu illərdə universitetin təşkili ilə bağlı çox tarixlər yazılıb. Min bir əziyyətə qatlaşıb bu ali məktəbi təsis edənlər ittihat da olunub, olmazın böhtanlara məruz qalanı da olub. Bu təhsil ocağının qurulmasında haqqı olanları nahaq çıxarmaq üçün bəzən onun yaranma tarixini bir il qabağa atanlar da olub. Bəziləri onu 1917-ci il oktyabr çevrilişinin (inqilabının) yetirməsi kimi qələmə veriblər. Sovet dönməndə Universitetin yubileyi ilə bağlı yazılan məqalələrin, nəşr edilən kitabların, keçirilən yubileylərin çoxu Azərbaycanın sovet Rusiyası tərəfindən işğal edilməsinin ildönümünə salınırdı.

Ey böyük elm məbədi, sənənin şərəfli tarixin vətən tarixçilərini sınağa çəkdi. Bəziləri göz görə-görə, faktları təhrif edə-edə sənənin təsis olunmağında əməyi olan insanları gözədən salmağa cəhd etdi.

Heç on il olardı-olmazdı ki, yaranmışdın, yorulmuşdun deyə səni sahə institutlarına böldülər. Amma bacarmadılar. Yenidən əvvəlki adla bərpa olundun və yaşadın. Bu barədə çox yazmaq olar. Amma fikirləşəndə ki, bayramındır, 95 yaşın tamam olur, haqqında ancaq xoş sözlər söyləmək lazımdır, susmaq istəyirsən. Ancaq tarix də olduğu kimi yazılanda daha maraqlı olur, çoxlarına da ibrət olur.

Uzun illər ərzində gözünün qarşısında sənə həyat verən Cümhuriyyət xadimləri nə qədər tənqid olunub, böhtanlara məruz qalıb, sən bunların hamısının şahidisən. Amma

ümidini itirmədin. Bilirdin ki, sənə həyat verənlər bu xalqın gözünün işığı olublar. Bu gün uşaqdan böyüyə Fətəli xan Xoyskinin Universitetlə bağlı bu fikrini əzbər bilir: "Bəs niyə Tiflisdə? Bəlkə də universiteti Bakıda açmaq daha düzgün olardı".

Sənin 95 yaşın tamam oldu. Sən heç zaman bu qədər əzəmətli görünməmişdin. Sənin şiltaq və tənbel tələbələrin də, kobud müəllimlərin də olub. Amma sənə şöhrət gətirənlərin sayı qat-qat çox olub. İndiyə qədər çoxlu tədris binaların olub, bəzilərinin şəraiti heç qənaətbəxş olmayıb. Bu əsas deyil, əsas olanı odur ki, sən elm və təhsil məbədi olaraq həmişə zirvədə dayanıbsan.

Sən yadigarsan! Sən elə bir dövlətin, elə bir hökumətin, elə bir parlamentin yadigarısan ki, bizim hamımız - uşaqdan-böyüyə onunla fəxr edirik. O dövlətin himni, bayrağı bu gün də başımız üstündə şərəflə dalğalanır. Sən Cümhuriyyətin yadigarısan. Onun səndən böyük övladı olmayıb. Sən də böyük övlad adını şərəflə doğrultdun.

1920-ci ilin aprelində Cümhuriyyətin 23 ay dalğalanan bayrağını əydilər, ancaq endirə bilmədilər. Sən də onun ən əziz yadigarı kimi bu 70 il ərzində çox şeylərin şahidi oldun. Sənin müqəddəs tribunandan çoxları danışdı. Bəziləri tarixə çevrilib, bəziləri isə həmin gün yaddan çıxıb.

95 il ərzində sənə çoxları rəhbərlik edib, ədalətli də olub, xeyirxahı da olub, sənə görə özünü tanıtdıranı da olub, səni tanıtdırmaq üçün hər şeydən keçəni də olub. Ən əsası odur ki, sən elm və təhsil məbədisən. Doğrudur, bəzi müəllimlərlə bağlı dodaqaltı nə isə demək olar. Amma bir məbəd olaraq sənin haqqında ancaq xoş sözlər deməliyik. Çünki sən heçdən yaranan bir dövlətin şah əsərisən.

Sənin yolun millət yoludur, sənin yolun haqq yoludur. Sən bütün dövrlərdə xalqımızın taleyi ilə bağlı məsələlərin həllində öndə durursan. Xalqımızın, ölkəmizin həyatı ilə bağlı hansı uğurlarımıza imza atılırsa, o xoş xəbəri sənin çoxsaylı auditoriyalarından eşitmək olur. "Vətəni sevmək imandandır" deyən də sən olubsan, Vətən üçün ilk şəhidləri verən də sən olmusan. Buna ən böyük nümunə şəhidlərin şərafinə öz qucağında ucaltdığın abidədir.

Sən 20 ildən artıqdır ki, rahat addımlar atırsan. Son yubileylərin çox şirin keçir. Yubileylərin hər yerdə, hər evdə bayram edilir. Çünki sənin verdiyin diplomla ailəsinə çörək qazanan insanların sayı lap çoxdur. Ona görə də sənin yubileyini hamı bayram edir.

Sənin yaxın hədəfin bəllidir. Beş ildən sonra 100 yaşın tamam olacaq. Bu illər ərzində sənin sürətin heç vaxt 95-100-ə çatmayıb. İndi yuxarıdan sənə qayğı göstərənlər və başında durub sənə bacarıqla rəhbərlik edənlər buna nail olublar. Ən əsası sən müstəqil dövlətimizin ən böyük ali təhsil ocağı adını böyük fəxrlə daşıyırsan.

Səninlə bağlı xoş söz dəyənlərin sayı çoxdur. Bu sənin əzəmətindən xəbər verir. 95 ildir ki, sən gəncləri ağışuna alıb, sonra da istehsalata yola salırsan, sənin yolunda daha çox can qoyanlara yubileylər keçirirsən, təltiflərin olur. Bunların hamısı sənin adınla bağlıdır.

Əziz və doğma Universitet, 95 yaşın mübarək! Bizim sənə bir borcumuz da var: Səni təsis edənləri heç vaxt unutmamaq! Sənin haqqında yazanda, düşünəndə ədalətli olaq ki, yazdıqlarımız sənə layiq olsun! Yaşa, min yaşa!